

ВЕЉКО БРБОРИЋ
(Београд)

О СКЕРЛИЋЕВОЈ АНКЕТИ У СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ГЛАСНИКУ

Срби тек на крају 20. века, после више деценија, свој језик поново зову својим (српским) именом. Српски језик (у значењу *српски језички стандард*) настаје с Вуковим деловањем, а његов преплет са хрватским, може се рећи, започиње од 1850. године, тј. од потписивања Књижевног договора у Бечу¹. Захваљујући том преплету, српски језик је оптерећен са две азбуке (ћирилица и латиница) и два књижевна наречја (екавско и ијекавско). Срби су једна од посве ретких двоазбучних нација на свету. У прошлости, ближе и даље, било је више покушаја да се та двојства скрате. Данас је сасвим извесно да ће Срби и у наредном веку живети с језичким двојствима. Наиме, стечене навике и свеколико културно наслеђе учинили су своје и било каква озбиљнија промена постојећег стања била би револуционарног карактера (последњи такав покушај био је увођење екавице у Републици Српској). Дакле, наставићемо с две азбуке и два изговора, а то значи да Срби и у језику остају неуједињени. Ситуација је данас подоста промењена у том смислу што се српски етнички, па самим тим и језички и културни простор у последњој деценији 20. века знатно смањено. Битно нас је мање у Хрватској, а и у бившој Босни и Херцеговини мање нас је него 1991. године.

¹ Књижевни договор, који су Вук и Даничић потписали у Бечу (1850) с илирцима, често је цитиран као пресудан документ. Ваља рећи да ни једну ни другу страну нису представљали званични делегати властитих средина и народа, већ нека врста самосталних представника. И поред свега, ово је у том тренутку био важан датум. То је, може се рећи, датум када су илирци начелно прихватили Вуков језик, али ће стварно, званично, језичко уједињење уследити четири деценије касније, једанаест година после Берлинског конгреса (1878). Остаће запамћено да је Бечки договор први покушај „уједињења“ српског и хрватског језика. Несрпска страна била је на овом „договору“ неупоредиво бројнија (Кукуљевић, Деметар, Мажуранић, Пацел, Миклошич и Пејаковић).

Овде ће бити речи о покушају језичког уједињења с почетка овога века, покушају чији је идејни творац био Јован Скерлић, иницијатор *анкејте* у Српском књижевном гласнику (у даљем тексту Гласник). Скерлић је поткрај 1913. године у тада врло читаном и популарном Гласнику, који је излазио два пута месечно, написао чланак с насловом *Источно или јужно наречје*² (у два наставка — Гласник 308 и 309–310). Констатујући оквирно јединство и битну уједначеност књижевног језика Скерлић каже: „Али остало је још јазова између оба дела наша народа: постоји пре свега тешко премостива, и за наш народ фатална, подвојеност на три супротне вере, затим остале су још две азбуке, латиница и ћирилица, и, најзад, два наречја којима се у књижевности служи, источно и јужно“ (Гласник бр. 308 : 757).

Ако се вратимо у историјат овог проблема, брзо ћемо наћи његово семе у Вуковој *Писменици* (1814) и *Српском рјечнику* (1818). На оптужбе својих противника северно од Саве и Дунава Вук је врло брзо и оштро одговорио: „Што сам до сада све околишавао, овдје ћу изријеком да кажем: де се у народу нашем нигдје не говори српски тако ружно и покварено као у Сријему, у Бачкој и у Банату... А гдје се говори најбоље? Ево и на то одговора. Српски се говори најчистије и најправилније у Херцеговини и у Босни...“ (*Скуљени грамајички и йолемички сјиси*, II, стр. 133 и 134). Вук се, наиме, ни по коју цену није хтео „ослободити“ ијекавице. Два су разлога за такву одлуку била доминантна: 1. Вук је рођени ијекавац па му је ијекавица била лепша и дража и 2. претежни део народних песама забележен је изворно ијекавски.

Разлози које је Вук наводио у прилог јужном наречју, а Скерлић с њима полемисао, могу се сажети у шест тачака: 1. оно је било најраспрострањеније; 2. све народне песме су записане на јужном наречју; 3. лако се разликују речи са више значења (*сједим и сиједим, зайјевајти и зайјевајти*...); 4. јужни говор је најближи (црквено)словенском; 5. јужно наречје је и код дубровачких писаца; 6. Карацић га је сматрао за право, непокварено, чисто српско. На све ове разлоге и објашњења Вука Карацића Јован Скерлић одговара: „Од свију наведених разлога ниједан не изгледа довољно јак и убедљив да јужно наречје, са искључењем других, треба да постане књижевно наречје српско-хрватске књижевности“ (Гласник бр. 308 : 770).

² Вуков назив источно наречје означава у савременој терминологији млађи дијалекат штокавског наречја с екавским изговором, тј. шумадијско-војвођански дијалекат, а јужно наречје млађи дијалекат штокавског наречја с ијекавским изговором, тј. источнохерцеговачки дијалекат.

У наредном двоброју Гласника (од 1. и 16. децембра) Скерлић наводи и анализира разлоге за прихватање источног наречја. Ево и тих разлога сажетих у шест тачака: 1. „источним“ наречјем говори већи и образованији део српског народа; 2. ово наречје је једноставније и лакше, док је „јужно“ врло сложено и тешко; 3. има дужу традицију, оно је језик и старе српске писмености и нове српске књижевности; 4. ово наречје најзгодније је за поезију; 5. „источно“ је већ потиснуло „јужно“ и сигурно побеђује; 6. српски писци из Јужне Угарске с почетка 19. века пишу екавски.

Већина Скерлићевих разлога у корист „источног“ наречја јесте оправдана, али је сигурно да неки од њих не би издржали озбиљну научну критику. О даљим разлозима за прихватање овог наречја Скерлић каже: „Овде је наведен довољан број разлога, и види се зашто се не може јужно наречје које је унео Вук Караџић усвојити као опште књижевно српско-хрватско наречје. ... Нико у источним крајевима и не помишља на усвајање јужнога наречја. Данас је јасно да источно наречје има много јаче разлоге за себе, као наречје којим говори већи и културнији део нашега народа; оно је простије, једноставније, и једном човеку из јужних и западних крајева њиме је лакше писати и говорити. То наречје има за се време и силу ствари, сваки дан ради за њега, и оно се само собом, по сили ствари, шири и побеђује“ (Гласник 309 и 310 : 872).

После двају властитих текстова Скерлић је, у име Гласника, упутио писмо одређеном броју „најпозванијих“ о том „књижевном и културно-националном питању“. Сви су замољени „да у облику и величини како ви нађете за најзгодније, — изволите казати своје цењено мишљење“ (Гласник 312 : 114). Колико је било „замољених“, нисмо могли проверити, али су у Гласнику објављена укупно 32 одговора, па ћемо овде цитирати кључне речи или реченице из свих приспелих одговора, редом којим су стигли и објављени у шест бројева Гласника од 312 до 317. Настојали смо да цитати буду репрезентативни, иако, разуме се, овако изоловани и кратки могу бити и недоречени или погрешно интерпретирани. Дајемо, поред имена, и град из кога је стигао одговор, када он стоји уз име, јер и то има извесну тежину. Одговори су стизали и објављивани од 16. јануара до 1. априла 1914. године³. Ево одговора на Скерлићев упит:

³ Тачно месец дана после последњег објављеног одговора у Београду је изненада, после дводневне болести, у ноћи између 1. и 2. маја, преминуо Јован Скерлић, уредник Гласника.

1. Фран Илеших (Љубљана)

„И ако сам научио писати и хрватско-српско говорити ијекавски, налазим да за огромну већину Словенаца *е* би било велико олакшање у читању и говорењу хрватско-српског језика“ (Гласник 312 : 115).

2. Алекса Шантић (Мостар)

„... ја држим да писци српско-хрватски ван Краљевине Србије треба да приме то источно наречје. Кад остали културни народи имају само један свој књижевни језик, што не бисмо и ми ...“ (Гласник 312 : 115).

3. Светозар Ђоровић (Мостар)

„... јужно или источно, кад већ сви видимо, јасно и бистро, да, ако као *један* народ желимо имати и *један* књижевни језик, непрактично је и непаметно и даље задржавати оба. И ја одмах отворено кажем, да сам за – источно наречје“ (Гласник 312 : 116).

4. Марко Цар (Задар)

„Ја сам, без икаква устежања и без икаква ограничења, за наречје источно. Рођени *јекавац*, изгледаћу, можда, као неки одметник од свога јата, но ја се у овом случају држим начела: да опћу корист треба стављати изнад свега“ (Гласник 312 : 116).

5. М. Полит-Десанчић (Нови Сад)

„Можда би јужно наречје било лепше, али пошто је готово читава наша досадашња литература писана источним наречјем, па је исто наречје и згодније у писању, то би можда источно наречје могло имати предност“ (Гласник 312 : 118).

6. Јосип Смодлака (Сплит)

„... понављам што сам казао лане у анкети *’Веде’*: *источно* и *никаково друго*“ (Гласник 312 : 119).

7. Владимир Ђоровић (Сарајево)

„Не без извесне унутрашње борбе, ја сам се одлучио за екавштину, за источно наречје, раскидајући с нашим филолошким традицијама и, што је било много теже са дијалектом који сам примио од матере учећи прве речи и којим се и данас служим живећи у средишту једне ијекавске области“ (Гласник 312 : 123).

8. Франо Супило (Ријека)

„На Ваше цијењено питање частим се одговорити: *јужно наречје!*“ (Гласник 313 : 217).

9. Ђорђе Пејановић, (Сарајево)

„Скоро сва наша културна литература и већи део књижевности писани су источним наречјем. Сви су услови, да се од сада то потен-

цира. Национално-политички моменти су одсудно за екавштину, књижевно наречје Србије... Победа екавштине осигурана је“ (Гласник 313 : 218).

10. Стојан Новаковић (Београд)

„Ја и сад мислим да није време ломити међу два говора, већ да треба оставити и једном и другом равноправност да се боре. При свем том ја сам једнако из различитије разлога, да источни изговор треба да буде узет за општи изговор нашега књижевног језика. Али сам за то да то буде природним током, истинитом моралном победом, ако је могућно“ (Гласник 313 : 221).

11. Томо Маретић (Загреб)

„Али то је велики посао, за који прије свега треба много времена. Преко ноћи такав плод не може уродити“ (Гласник 313 : 224).

12. Иван Крниц

„Опростите ми, ја мислим да ова анкета не ће имати никаква практичног успјеха. Већина Срба писат ће и даље источним, а већина Хрвата јужним наречјем. ... Али кад бих баш сасвим искрено морао казати своје мишљење, онда велим: *Јужно наречје њ треба да њостане оишће у целој српско-хрвајској књижевности*“ (Гласник 313 : 225–226).

13. Боривоје Ј. Поповић

„Али је мене, у пркос свих ових заводљивих лепота јужнога наречја, резон неодступно одлучио за источни дијалекат“ (Гласник 313 : 226).

14. Милутин Ускоковић (Београд)

„И ако сам рођен у крају где народ говори јужним дијалектом, потписујем дословце ваше мишљење о првенству источног наречја, а верујем да ће се с тим сложити и већина наших писаца“ (Гласник 313 : 228).

15. Милан Марјановић (Загреб)

„Источно наречје, ишчишћено од оријентализама и обогаћено лексичким богатством из других наречја, а већ данас највише литерарно разрађено и способно за виши стил, могло би да у многим чем оплоди и западне писце ... И ја сам, рођен чакавац-екавац... и могу особито добро да ценим једноставност источног наречја“ (Гласник 314 : 285–286).

16. Иво Типико (Сарајево)

„Рођен сам икавац, у школи сам морао бити иекавац, ради Вука и народних песама јекавац, а сада сам због живога народа, и што ми

се чини јаче и подесније од јужнога, одлучно за источно наречје“ (Гласник 314 : 287).

17. Иво Војновић (Дубровник)

„... може само да одлучи један *Конгрес за културно уједињење српско-хрватске нације ...*“ (Гласник 314 : 289).

18. Владимир Черина (Сплит)

Јужно наречје може бити с чисто књижевног гледишта привлачивије од источног, али екавштина није само практичнија, него је и национално-културно потребнија. Усвојити екавштину као писмени и усмени начин говора, дужност је, мислим, свих оних који у културном уједињењу Срба, Хрвата и Словенаца виде једини излазак...“ (Гласник 314 : 290).

19. Влад. Скорић (Бања Лука)

„Ви тамо у Србији у бољим сте приликама, па су вам и успјеси већи. (...) Па када сте нас већ претекли и радом и успјехом, право је да вам пустимо првенство и да примимо за књижевни дијалекат онај, којим се ви служите. *Шта више нама је дужности облакати вам у свему гдје можемо, да и даље ширити снагу у њречим и крујнијим њословима*“ (Гласник 314 : 291).

20. Васа Стајић (Панчево)

„После свега овога, мени ништа не би сметало да прихватим ваше разлоге у корист екавштине, да пожелим споразум југословенских књижевника у том смислу, да од Времена очекујем такво решење питања“ (Гласник 314 : 292).

21. Миле Старчевић (Загреб)

„Исто је тако и ваш Вук као и наш Гај прихватио то нарјечје за књижевни језик... јер је то херцеговачко нарјечје најближе старом нашем црквеном или старословенском језику... „ (Гласник 314 : 293).

22. Александар Белић (Београд)

„Ја мислим да нећу нимало погрешити, ако речем, када узмемо источни изговор у целокупном српскохрватском народу који учествује у српско-хрватској књижевности, ...У корист источног дијалекта несумњиво говори његова простота и лакоћа употребе. То је оно што, по мом мишљењу, говори у корист његове победе“ (Гласник 315 : 379–384).

23. Рикард Каталинић Јеретов (Опатија)

„ Мислим, да нарјечје није на путу нашој заједници, данас већ проведеној у души и срцу сваког свјесног Хрвата и Србина; на путу нам је *њисмо*“ (Гласник 315 : 385).

24. Рикард Николић (Задар)

„У првом реду треба истакнути да није лако одговорити једном одлучном тврдњом на таково питање“ (Гласник 315 : 385).

25. Васо Глушац (Тузла)

„... и увек сам долазио до закључка, да би то требало да буде источно наречје“ (Гласник 315 : 386).

26. Петар Скок (Бања Лука)

„Јекавски је говор постао искључивим књижевним језиком Хрвата и једног дијела Срба, а екавски опет искључивим језиком Срба. ... Да ли ће тако остати и у будућности, на то се данас не може одговорити“ (Гласник 315 : 389).

27. Иван Храбар (Љубљана)

„За мене као Словенца ствар је сасвим јасна. Ја не могу него препоручити, да источно наречје постане опште у целој српско-хрватској књижевности“ (Гласник 316 : 438).

28. Милан Решетар (Беч)

„... мислим и ја да ће екавски изговор надјачати јекавски, док сам прије мислио да ће јекавски бити јачи“ (Гласник 316 : 439).

29. Јован Живановић (Карловци)

Ја држим, да треба, да остане по старом као што је и досад било“ (Гласник 316 : 442).

30. Мирко Королија (Задар)

„Ја сам 'екавштину' примио“ (Гласник 316 : 445).

31. Франо Кулишић (Дубровник)

„Источно ће наречје победити; право је, природно је да тако и буде... заједнички српскохрватски језик у српскохрватској књижевности јесте источно наречје, писано ћирилицом, фонетичког правописа“ (Гласник 316 : 446-447).

32. Вељко Милићевић (Цетиње)

„С тога, ја нећу да питам која од њих треба превладати, већ која ће да превлада. То ће бити, без сваке сумње, екавска особина источног дијалекта“ (Гласник 317 : 528).

Изводи из одговора које смо овде навели и нека потоња сазнања намећу неколико закључака:

1. Анкета је обухватила за тадашње прилике 32 истакнута и упућена прегаоца из 16 различитих средина и градова (Љубљана, Мостар, Задар, Нови Сад, Сарајево, Ријека, Београд, Загреб, Дубровник, Сплит, Бања Лука, Панчево, Опатија, Тузла, Беч и Цетиње), па је самим тим њена вредност могла бити већа. Она открива да су појединци католичке провениенције подељени на оне који су били одани ши-

рем националном јединству и оне који се „задовољавају“ Хрватством, па из њихових одговора проистиче да је пожељно да остане двојство.

2. Одговори у анкети су показали одређене нетрпељивости и наговестили неке разлике које су касније резултирале и дубљим поделама, али је пристојност у тону била готово општа појава свих учесника, тј. њихових одговора.

3. Неки писци, тадашњи или будући „освешћени“ Хрвати, у једном периоду, занесени и инспирисани овом идејом, писали су „јединственим“ идиомом у једном периоду 20-их година 20. века. Међу њима је био, нека остане забележено, и Мирослав Крлежа.

4. Срби који су били изван матице, уз извесну емотивност и не без жаљења за ијекавицом, одлучно су се залагали за екавицу (А. Шантић, С. Ђоровић, В. Ђоровић, Ђ. Пејановић, В. Скарић, В. Глушац...), као и Словенци (Ф. Илеших, И. Крниц, И. Храбар), док су Хрвати били подељени или уздржани.

5. Домети анкете изгубили су актуелност смрћу Јована Скерлића и вихором Првог светског рата, који је убрзо уследио.

6. Све оно што је следило после 1918. водило је јасном националном диференцирању Срба и Хрвата на верској основи, којем нису подлегли само ретки појединци у културном, у научном и политичком животу.

7. Скерлић је добро осетио, као и Стојан Новаковић и тада и много раније, да нешто није у реду са књижевним, односно стандардним језиком српског народа. Несрећа је била и у томе што су Срби поверовали или, прецизније, што су били присиљавани/присиљени да поверују како је могуће да се два народа сједине у једну нацију.

8. Да су Срби схватили, првенствено између два светска рата, да треба успоставити језичко јединство не обазирећи се на то шта ће рећи Загреб, Скерлићева идеја могла је имати далекосежно историјско значење. А овако, она заслужује опсежну студију која ће, узимајући у обзир и прилике које су јој претходиле, указати на њен смисао у новим државноправним околностима које су Србе стигле на крају 20. века, тј. на крају другог миленијума.